

УДК 159.9

К. В. КУДАР,*аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ;**ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1925-6431>*

ОСОБЛИВОСТІ САМОРЕГУЛЯЦІЇ ПОВЕДІНКИ У СПІВРОБІТНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ПІСЛЯ ВИКОНАННЯ СЛУЖБОВО-БОЙОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Описано особливості саморегуляції поведінки співробітників правоохоронних органів, які виконували службово-бойові завдання в нетипових умовах. Проаналізовано поняття «саморегуляція», мету саморегуляції поведінки та критерії її ефективності. Проведено порівняльний аналіз показників саморегуляції співробітників підрозділів Національної поліції та Національної гвардії України. Визначено сильні й слабкі сторони регуляторних здібностей учасників дослідження, надано рекомендації щодо вдосконалення саморегуляції.

Ключові слова: *службово-бойова діяльність, саморегуляція поведінки, нетипові умови службової діяльності, саморегуляція поведінки, правоохоронці, стиль саморегуляції поведінки.*

Kudar, K.V. (2016), "Features of the self-adjustment behavior of law enforcement officers after the fulfillment of duty and military activities" ["Osoblyvosti samorehuliatzii povedinky u spivrobotnykiv pravookhoronnykh orhaniv pislia vykonannia sluzhbovo-boiovoi diialnosti"], *Pravo i Bezpeka*, No. 3, pp. 133–139.

Постановка проблеми. На сьогодні Україна переживає складний період. Події на сході висувають нові виклики працівникам правоохоронних органів. Співробітники правоохоронних органів ротаційно несуть службу в умовах, наближених до бойових, а потім у мирних умовах (після повернення додому). Ситуації, подібні до бойових, вимагають від керівників і рядових службовців швидкості ухвалення рі-

шень, оперативності дій та ефективності досягнення мети. Співробітник правоохоронних органів стає суб'єктом, який має певні військові навички та технічні здібності.

Слід зазначити, що наявна тактична й стратегічна підготовка, необхідна для діяльності службовців правоохоронних органів у нетипових умовах, не передбачає достатню психологічну підготовку, яка допомогла б не лише

працювати спільно в роті, а й навчитися регулювати свою особисту поведінку, щоб не тільки вміти гармонійно влитися в колектив, згуртуватися для спільної мети, але і мати гарне власне самопочуття й індивідуальну стійкість до стресу та мінімізувати негативні наслідки роботи в згубній обстановці для психологічного та фізичного здоров'я.

Після виконання службових обов'язків у нетипових умовах у співробітника ОВС часто змінюється картина світу, йому важко усвідомити й асимілювати отриманий досвід в умовах мирного життя, а проблеми з регулюванням власної поведінки лише посилюють цю ситуацію. Після служби у нетипових умовах у співробітника правоохоронних органів виникають проблеми з приводу повернення на службу в мирній обстановці. Стрес, внутрішнє напруження, пригнічені негативні емоції, страх, прояви симптомів посттравматичного стресового розладу тощо – все це проявляється, коли службовець опиняється у звичайних умовах життя. Психологи на етапі адаптації до мирного життя можуть допомогти щодо вдосконалення навичок саморегуляції поведінки.

Проведене дослідження є безумовно актуальним, оскільки співробітники правоохоронних органів продовжують службу в небезпечних умовах. Особлива його значущість зумовлена відсутністю єдиної програми психологічної підготовки, супроводу та післяротатійної допомоги співробітникам правоохоронних органів.

Аналіз наукових досліджень та публікацій. Проблема саморегуляції поведінки службовців правоохоронної системи в умовах впливу екстремальних факторів була розглянута в роботах Л. Ф. Алексєєвої, В. І. Лебедева, І. М. Конопльової, Ю. С. Калягіна, Л. А. Геляхової, В. І. Сошнева, І. В. Сошневої, В. А. Рогачова, С. Г. Колесова, О. В. Плотко, Т. О. Славнової, Роя Баумейстера (Roy F. Baumeister), Брендона Шмайхеля (Brandon J. Schmeichel), Кетлін Вохс (Kathleen D. Vohs), Карла Крокарса (Carl B. Klockars), Сані Кутняк Івкович (Sanja Kutnjak Ivkovic), Мередіт Хаберфельд (Meredith R. Haberfeld) та ін.

Здатність до саморегуляції психічних станів обумовлює успішність і безпечність службової діяльності озброєного співробітника, його адаптивність до різних життєвих ситуацій, адекватність поведінки в них, а також здатність до когнітивного оцінювання можливих екстремальних ситуацій і вироблення відповідних стратегій поведінки; здатність до емоційно-вольової саморегуляції в стресових ситуаціях та екстремальних умовах [1, с. 5], тобто в ситуаціях, до яких людина не адаптована і не готова діяти в таких умовах [2, с. 53].

Саморегуляція поведінки – системне, багаторівневе утворення, функціонально присутнє на різних рівнях аналізу психічного, що проявляється протягом усієї людської життєдіяльності. Саморегуляція являє собою системно організований процес внутрішньої психічної активності людини з ініціації, побудови, підтримки та управління різними видами й формами довільної активності, вона безпосередньо реалізує досягнення прийнятих людиною цілей [3, с. 42]. Володіння навичками довільної саморегуляції свідчить про можливість і вміння усвідомлювати свої цілі, будувати систему дій, спрямованих на досягнення цих цілей, моделювати умови навколишньої дійсності для оптимального вирішення своїх проблем, контролювати, коригувати програму дії залежно від ситуацій, які складаються, що говорить про високий рівень пластичності людини, пристосованості, адаптованості до навколишньої дійсності [1, с. 5].

Метою саморегуляції є досягнення норми, нормального функціонального стану. Це досягається здійсненням двох рівнів: гомеостатичного (адаптивного типу; розуміння психічної саморегуляції як функції психіки) і на рівні, коли ініціатива діяльності походить від самого суб'єкта (вищий рівень; розуміння психічної саморегуляції як засобу, методу регулювання психіки) [4, с. 131].

Критерієм ефективності саморегуляції В. І. Моросанова вважає розвиненість ланок структури усвідомленої саморегуляції. До індивідуально-типових, або стильових особливостей саморегуляції, автор відносить два рівні ланок регуляції:

1) індивідуальні особливості регуляторних процесів, що реалізують основні ланки системи саморегулювання, таких як планування, моделювання, програмування й оцінювання результатів; основні лінії індивідуальних відмінностей полягають у диференційованій розвиненості цих процесів або в розбіжностях індивідуального «профілю» регуляції;

2) стильові особливості, які характеризують функціонування всіх ланок системи саморегуляції й одночасно є регуляторно-особистісними якостями (наприклад, самостійність, надійність, гнучкість, ініціативність); останні можуть бути як передумовами створення стилю регуляції завдяки їх системному характеру, так і новоутвореннями в процесі його формування [3, с. 43].

Про наявність феномена загального стилю регуляції можна говорити лише в тому випадку, коли індивідуальна структура та характерні для цієї людини особливості регуляції мають

тенденцію стійко проявлятися в різних життєвих ситуаціях за довільної організації людиною різноманітних видів своєї діяльності та поведінки й управління ними [5, с. 19].

Метою статті є порівняльний аналіз особливостей саморегуляції поведінки співробітників правоохоронних органів, підрозділу Національної поліції України та підрозділу Національної гвардії України, які виконували службово-бойову діяльність у нетипових умовах, а саме під час проведення антитерористичної операції (АТО) на сході України.

Виклад основного матеріалу. Було здійснено дослідження особливостей саморегуляції поведінки співробітників правоохоронних органів після службово-бойової діяльності. Досліджувані є співробітниками підрозділу Національної поліції України, а саме батальйону патрульної служби поліції особливого призначення «Харків» (надалі – БПСПОП «Харків») – 20 осіб віком від 22 до 43 років і військової час-

тини Національної гвардії України – 41 особа віком від 21 до 50 років. Середній стаж трудової діяльності в ОВС у групі «Харків» становить 15,2 року, а середній вік – 36,5 року. Середній вік у вибірці, яку склали службовці Національної гвардії, – 32,7 року, при цьому середній стаж роботи в Національній гвардії – 11,8 року. Дослідження проводилося в ДУ «Територіальне медичне об'єднання МВС по Харківській області» в рамках щорічної психіатричної диспансеризації, а також за окремими зверненнями співробітників, які проходили службу в небезпечних умовах.

В емпіричному дослідженні був використаний опитувальник «Стиль саморегуляції поведінки» В. І. Моросанової. Методика дозволяє діагностувати такі показники саморегуляції: планування, моделювання, програмування, оцінювання результатів, а також показники розвитку регуляторно-особистісних властивостей – гнучкості та самостійності [6].

Таблиця 1

Особливості саморегуляції поведінки співробітників Національної поліції та Національної гвардії України після виконання службово-бойових завдань

Показники саморегуляції поведінки	БПСПОП «Харків»		Військова частина		U	P
	\bar{x}_{cp}	σ	\bar{x}_{cp}	σ		
Планування	8,19	1,85	7,33	1,73	274	0,494
Моделювання	6,92	0,89	7,36	1,48	305	0,899
Програмування	7,38	2,18	6,93	1,26	304	0,884
Оцінювання результатів	7,46	1	7,04	1,18	257,5	0,321
Гнучкість	6,88	1,41	6,81	1,56	259	0,338
Самостійність	2,62	2,2	4,32	2,07	253,5	0,298
Загальний рівень саморегуляції	36,96	7,6	34,46	4,09	172	0,013*

* – $p \leq 0,05$

Стандартне відхилення від середнього балу за всіма шкалами, крім загального рівня саморегуляції, коливається в межах від 0,89 до 2,2 бала, тому можна говорити про однорідність вибірки; практично всі досліджувані схожі між собою за рівнем прояву показників саморегуляції. Стандартне відхилення від середнього балу за показником загального рівня саморегуляції становить 4,09–7,6, що є досить значним розкидом; попри схожість проявів усіх одиничних показників, досліджувані відрізняються за загальним ступенем вираженості кожного з них.

У вибірці такі показники саморегуляції поведінки, як планування, моделювання та оцінювання результатів мають високий рівень прояву. Високий показник за шкалою «Планування» вказує на сформованість потреби в усвідомленому плануванні діяльності, в цьому випадку плани є досить деталізованими, реалі-

стичними, ієрархічними та стійкими, а цілі діяльності висувуються самостійно. Загалом це свідчить про те, що досліджуваним легко дається планування як короткострокових дій, так і далеких планів на майбутнє. Службово-бойові умови вимагають не тільки швидкості й оперативності реакцій, але й уміння спланувати порядок дій заздалегідь, необхідного для досягнення кінцевої мети. На місці служби в умовах, наближених до бойових, може передбачатися кілька паралельних варіантів перебігу подій, тому важливо вміння планувати, виходячи не лише з однієї можливої версії, але з огляду на можливість різного розвитку подій. Однак варто зауважити, що, говорячи про високий рівень планування в професійній діяльності, співробітники правоохоронних органів скаржаться на складності планування в звичайному, повсякденному, сімейному житті, такі є

плани досить короткостроковими, обмеженими чіткими часовими рамками.

Високий рівень показників за шкалою «Моделювання» характеризує здатність досліджуваних виділяти значущі умови досягнення цілей як у поточній ситуації, так і в перспективному майбутньому; така здатність реалізується відповідно до програм дій планів діяльності, а також відповідно до одержуваних результатів прийнятих цілей. Таким чином, у цьому випадку абсолютно недоречним є фантазування, адже моделювання ситуацій і подій ґрунтується на реальних фактах і закономірностях, тобто на чіткому зв'язку з адекватною оцінкою реальності.

Високий рівень показника «Оцінювання результатів» свідчить про розвиненість та адекватність самооцінки, добру сформованість і стійкість суб'єктивних критеріїв оцінювання результатів. Досліджувані вміють адекватно оцінити гнучко адаптуючись до змін умов, як сам факт неузгодженості отриманих результатів з метою діяльності, так і причини, що призвели до нього.

Серед показників саморегуляції поведінки найгірше у досліджуваних був розвинений такий показник саморегуляції, як «Самостійність». Вони в середньому мають низький рівень самостійності, є залежними від думок та оцінок оточення. Плани й програми їхніх дій розробляються несамоостійно, за відсутності сторонньої допомоги у них неминуче виникають регуляторні збої. Співробітник правоохоронних органів, вступаючи на службу, частково відмовляється від своєї незалежності. Щоб рота мала успіх у своїй службово-бойовій діяльності, важливо вміти працювати згуртовано, дружно, виконуючи всі вказівки командувача. Уміючи пожертвувати своєю самостійністю, співробітник натомість отримує не тільки успіх у бойових досягненнях разом зі своєю командою, але з часом набуває почуття єднання зі своїми бойовими товаришами, а також коман-

диром. У такому стані, до того ж пов'язаному з постійним стресом, важко зрозуміти, де саме в плануванні, моделюванні й оцінюванні результатів завершуються власна думка й рішення, а де вони перетікають у думки колег і командира, адже, служачи в умовах, наближених до бойових, щоб зберегти своє життя, важливо все планувати й виконувати обачливо та згуртовано.

Це пояснює той факт, що, повертаючись додому, в мирну обстановку, досліджуваний скаржитися на неможливість самостійного планування та моделювання ситуації, адже, отримуючи можливість діяти самостійно та незалежно, співробітник не вміє цього робити, не отримуючи сторонніх команд і чітких вказівок. Також досліджуваним стає важко реалізувати той потенціал, який у службово-бойовій ситуації з них міг «втягнути» командир; співробітникам стає важко будувати й планувати своє подальше життя.

Загальний рівень саморегуляції по всій вибірці є високим і становить 35,3 бала. Досліджувані з високим показником загального рівня саморегуляції адекватно реагують на зміну умов і є гнучкими; висування та досягнення мети у них є значною мірою усвідомленим. Маючи високу мотивацію досягнення, ця вибірка здатна формувати такий стиль саморегуляції, який дозволяє компенсувати вплив особистісних, характерологічних особливостей, які заважають досягненню мети.

У дослідженні була виявлена статистично значуща відмінність за показником загального рівня саморегуляції: він виявився вищим у групі підрозділу Національної поліції БПСПОП «Харків» (36,96 балів; $p=0,013^*$; $p\leq 0,05$). Така розбіжність насамперед пов'язується з тим, що середній вік та стаж роботи у правоохоронних органах України був вищим саме в підрозділі БПСПОП «Харків», а, як відомо, досвід та належна підготовка відіграють значну роль як у рівні саморегуляції особи, так, відповідно, й у рівні її адаптації до нетипових умов.

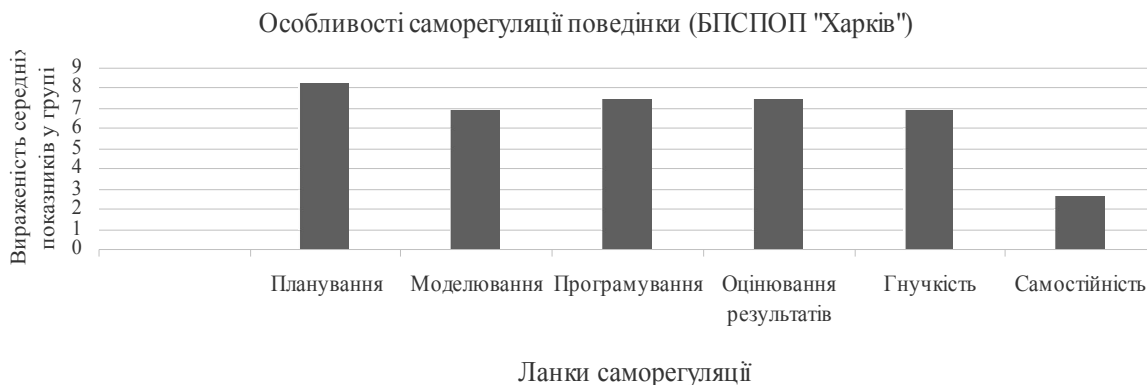

Рис. 1. Вираженість ланок саморегуляції поведінки співробітників підрозділу Національної поліції БПСПОП «Харків»

Співробітники БПСПОП «Харків» у середньому відрізняються високими показниками за шкалами «Планування» й «Оцінювання результатів», середніми показниками за шкалами «Моделювання», «Програмування» та «Гнуч-

кість», низьким показником за шкалою «Самостійність». Показник загального рівня саморегуляції становить 36,96 бала, що є вищим, ніж середній показник по всій сукупній вибірці.

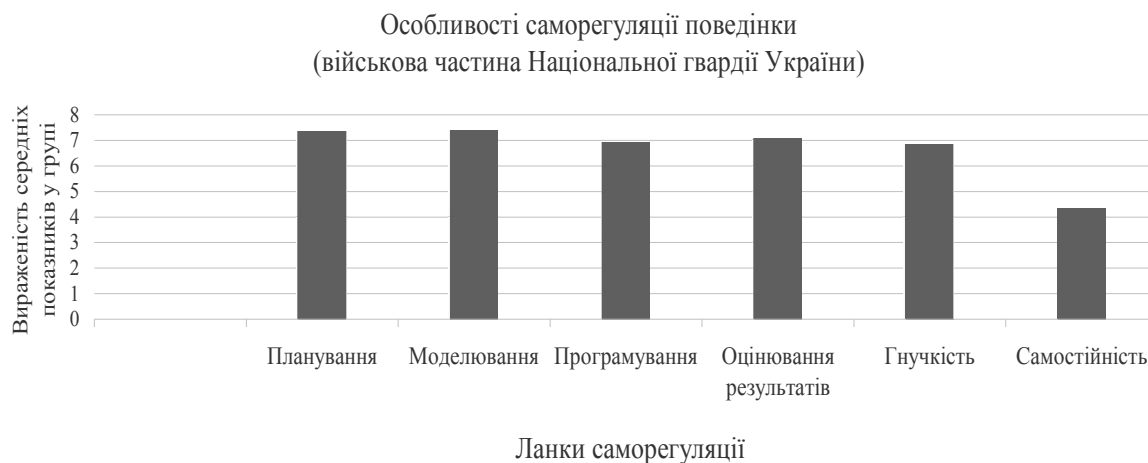

Рис. 2. Вираженість ланок саморегуляції поведінки службовців військової частини Національної гвардії України

Під час дослідження службовців військової частини Національної гвардії України опитувальник «Стиль саморегуляції поведінки» виявив у цій групі високі показники за шкалами «Планування», «Моделювання» й «Оцінювання результатів», середні показники за шкалою «Програмування» та «Гнучкість», низький показник за шкалою «Самостійність». Загальний рівень саморегуляції службовців військової частини Національної гвардії України становив 34,5 бала, що є нижче, ніж у підрозділі Національної поліції.

Висновки і перспективи подальших розвідок у досліджуваному напрямку. Дослідження особливостей саморегуляції поведінки у співробітників правоохоронних органів після здійснення службово-бойової діяльності виявило високі показники за шкалами «Планування», «Моделювання» й «Оцінювання результатів», середні – за шкалами «Програмування» та «Гнучкість», низькі показники за шкалою «Самостійність». Ці результати свідчать про те, що досліджувані є відмінними «командними гравцями», в умовах наявності чіткого керівництва командира вони можуть демонструвати хороші результати, проте умови самостійності та незалежності в професійній діяльності співробітників ОВС підрозділів Національної поліції БПСПОП «Харків» і військової частини Національної гвардії України є руйнівними стресовими факторами. У цілому вибірка

отримала високу оцінку загального рівня саморегуляції поведінки, що, навіть маючи певні недоліки в одному з показників саморегуляції поведінки, наприклад у рівні самостійності, завдяки високій мотивації досягнення та наявності шановного командира, досліджувані здатні формувати такий стиль саморегуляції, який дозволить компенсувати вплив особистісних, характерологічних особливостей, які перешкоджають досягненню мети.

Хоча співробітники БПСПОП «Харків» і мають менше показників саморегуляції, які були оцінені найвищою мірою, проте бали за показниками розподілилися більш рівномірно й гармонійно по всіх шкалах, при цьому самостійність все ж таки оцінюється трохи нижче, ніж у службовців військової частини Національної гвардії України. Загальний рівень саморегуляції поведінки є вищими у підрозділі БПСПОП «Харків». За результатами дослідження помітно, що службовці Нацгвардії мають не тільки кращу психологічну підготовку, але і більшу впевненість у своїй діяльності.

Результати цього дослідження можуть бути використані для підготовки до професійної діяльності в нетипових умовах, для психодіагностики й психокорекції поведінки по закінченню службово-бойової діяльності, в роботі штатного психолога підрозділів ОВС тощо.

Хоча більшість досліджуваних обіймають рядові посади, треба звернути увагу на важливий

показник саморегуляції поведінки – самостійність, який у будь-якому випадку стане в нагоді в майбутньому просуванні кар'єрними сходами й отриманні керівних посад, які означають уміння брати на себе велику відповідальність. Також вироблення критичності до чужих думок і порад є важливим у повсякденному житті, коли вже немає необхідності в сильній згуртованості команди, яка, в свою чергу, диктується

необхідністю бути разом і виконувати накази командира в інтересах виживання. Не варто забувати, що, крім професійної діяльності, співробітник ОВС має особисте життя, а по поверненню в звичайні буденні умови у працівників ОВС за відсутності сторонньої допомоги (в регуляції поведінки) неминуче виникають регуляторні збої.

Список бібліографічних посилань

1. Коноплева И. Н., Калягин Ю. С. Саморегуляция психических состояний как элемент психологической готовности к деятельности в экстремальных условиях. *Психология и право*. 2011. № 4. 12 с. URL: <http://psyjournals.ru/psyandlaw/2011/n4/49298.shtml> (дата звернення: 12.09.2016).
2. Маришук В. Л., Евдокимов В. И. Поведение и саморегуляция человека в условиях стресса. СПб.: Сентябрь, 2001. 260 с.
3. Злоказов К. В., Куликов В. Б. Проблема деструктивного поведения сотрудников ОВД. *Психопедагогика в правоохранительных органах*. 2007. № 3. С. 41–44.
4. Геляхова Л. А. Устойчивость сотрудников ОВД к экстремальным ситуациям служебной деятельности. *Теория и практика общественного развития*. 2014. № 2. С. 130–132.
5. Конопкин О. А., Моросанова В. И. Стилевые особенности саморегуляции деятельности. *Вопросы психологии*. 1989. № 5. С. 18–26.
6. Моросанова В. И. Опросник «Стиль саморегуляции поведения» // Psylab: энцикл. психодиагностики. URL: http://psylab.info/Опросник_«Стиль_саморегуляции_поведения» (дата звернення: 13.09.2016).

Надійшла до редколегії 17.09.2016

КУДАРЬ К. В. ОСОБЕННОСТИ САМОРЕГУЛЯЦИИ ПОВЕДЕНИЯ СОТРУДНИКОВ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ ПОСЛЕ ВЫПОЛНЕНИЯ СЛУЖЕБНО-БОЕВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Описаны особенности саморегуляции поведения сотрудников правоохранительных органов, которые выполняли служебно-боевые задания в нетипичных условиях. Проанализированы понятие «саморегуляция», цель саморегуляции поведения и критерии её эффективности. Проведён сравнительный анализ показателей саморегуляции сотрудников подразделений Национальной полиции и Национальной гвардии Украины. Определены сильные и слабые стороны регуляторных способностей испытуемых, даны рекомендации по совершенствованию саморегуляции.

Ключевые слова: служебно-боевая деятельность, саморегуляция поведения, нетипичные условия служебной деятельности, саморегуляция поведения, сотрудник правоохранительных органов, стиль саморегуляции поведения.

KUDAR K. V. FEATURES OF THE SELF-ADJUSTMENT BEHAVIOR OF LAW ENFORCEMENT OFFICERS AFTER THE FULFILLMENT OF DUTY AND MILITARY ACTIVITIES

Fulfillment of duty and military tasks is emotionally intense, and so it often leads to a state of mental stress and various stress and regulatory disorders and reduces the effectiveness of law enforcement officers' activities. Self-adjustment is inherent to any living organism; it is a fundamental feature that provides accessories, preservation and development of different forms of life and success in general and their interaction with the world. In terms of fulfilling duties within emergencies, this property is a priority in mental activity of police officer, because both efficiency and success of military tasks and individual well-being and stress of the subject depend on the self-adjustment of behavior.

The nature of self-adjustment of the officers of the National Police and the National Guard of Ukraine has been researched. The research methodology – is the questionnaire “The Style of Self-Regulation of Behavior” by V. I. Morosanova. It has been revealed that the most developed links of self-adjustment in the sampling is “Planning”, “Modeling” and “Evaluation of Results”; less developed are “Programming” and “Flexibility”; the indicator “Independence” was practically not developed.

Although the officers of the Battalion of patrol police of special purpose “Kharkiv” have fewer indicators of self-regulation, which were highly estimated, but points according to the indicators were distributed more evenly and perfectly on all the scales; while independence is still estimated slightly lower than officers of the military unit of the National Guard of Ukraine have.

Statistical significance of differences between the groups of the Battalion of patrol police of special purpose “Kharkiv” and the military unit of the National Guard of Ukraine under the overall level of

self-control's indicator ($P=0,013$; $p\leq 0,05$) has been found out; it is higher within the first group. In both groups, there is a low-level indicator of the self-adjustment of "Independence".

Keywords: *duty and military activities, self-adjustment of behavior, atypical conditions of duty activities, law enforcement officers, style of the behavior's self-adjustment.*
